

VIEŠOJO INTERESO APSAUGA NAUJAJAME LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINIO PROCESO KODEKSE

Lektorius Egidijus Krivka

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas egidijus.krivka@centras.lt

Pateikta 2003 m. vasario 11 d.

Parengta spausdinti 2003 m. balandžio 11 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros vedėjas

dr. Virgilijus Valančius ir šio fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentas dr. Antanas Rudzinskas

S a n t r a u k a

Šiuolaikinėje teisės doktrinoje, siekiančioje darnios asmens ir visuomenės sąveikos, vis daugiau dėmesio skiriama viešiesiems interesams ir jų apsaugai. Atsižvelgus į tai, kad Lietuvoje viešieji interesai saugomi net ir tradiciškai prie privatinės teisės šakų priskiriamais teisės aktais, tokiais kaip Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, visiškai suprantamas poreikis teisminės gynybos būdu ginti viešuosius, t. y. visuomenės, valstybės, gausių asmenų grupių, interesus.

Dažnai kritikuojamas individualistinis liberalusis civilinio proceso modelis iš esmės yra orientuotas į atskirų individų privačių interesų apsaugą. Siekiant užtikrinti privačių ir viešųjų interesų apsaugos pusiausvyrą, naujojo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pagrindu pasirinktas socialinio civilinio proceso modelis.

Straipsnyje lyginamos senojo ir naujojo Civilinio proceso kodekso viešojo intereso apsaugos nuostatos: prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijų bei kitų asmenų, siekiančių apginti viešąjį interesą, dalyvavimas civiliniame procese. Trumpai aptariamose ieškininės viešojo intereso gynybos formos naujovės – individualus ir grupės ieškinyje viešajam interesui ginti.

Naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (toliau – naujasis CPK) yra keletas svarbių viešojo intereso apsaugos civiliniame procese naujovių. Šias naujoves nulėmė ne tik civiliniam procesui keliamų tikslų ir civilinio proceso principų naujoviškumas, kodekso pritaikymas naujoms rinkos sąlygoms, bet ir Lietuvos nacionalinės teisės derinimas su Europos Sąjungos *acquis communautaire* vartotojų teisių apsaugos srityje.

Būtina pažymėti, kad sąvoka „viešieji interesai“ įvairiose valstybėse suprantama skirtingai. Pačia bendriausia prasme terminas „viešasis interesas“ nusako tam tikrus bendrus interesus, kuriuos turi žmonės, kaip visuomenės nariai [1, p. 182, 183]. Lietuvos Respublikos teisės aktuose vartojama viešojo intereso sąvoka, tačiau juose nepateikiamas viešojo intereso sąvokos apibrėžimas ar kitaip sukonkretinamas jos turinys, nors, pavyzdžiui, naujajame CPK sąvoka „viešasis interesas“ pavartota 17 kartų, Civiliniame kodekse ši sąvoka pavartota 14 kartų (įskaičius ir sąvoką „visuomenės interesas“). Esant tokiam sąvokos „viešasis interesas“ neapibrėžtumui, ypač reikšmingas tampa Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, kuriame sąvoka „viešasis interesas“ susiejama su sąvoka „visuomeninis interesas“, nes teigiama, jog „viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena iš svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų“ [2].

Europos žmogaus teisių teismo nutarimuose pažymėta, kad sąvoka „visuomenės interesai“ yra neišvengiamai plati. Europos žmogaus teisių teismas, suprasdamas, jog įstatymų

leidėjams turi būti duodama pakankamai plati socialinės ir ekonominės politikos vykdymo galimybė, atsižvelgia į įstatymų leidėjų sprendimus apibrėžiant „visuomenės interesus“, nebent tie sprendimai būtų realiai nepagrįsti (bylos James ir kiti prieš Jungtinę Karalystę (1986 m.), Litghow ir kiti prieš Jungtinę Karalystę (1987 m.)). Tai reiškia, kad įstatymų leidžiamajai valdžiai yra suteikta teisė nustatyti viešojo intereso ribas konkrečiuose santykiuose, o sprendimai dėl viešojo intereso apibrėžimo ir jo patenkinimo būdo turi būti realiai pagrįsti ir teisėti. Pažymėtina, kad visais atvejais būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp asmens teisės ir viešojo intereso.

Viešasis interesas socialiniu požiūriu yra konstitucinė vertybė [2]. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucinis Teismas dar 1994 m. vasario 14 d. nutarime yra pažymėjęs, jog „jeigu kokios nors aplinkybės apsunkintų ar padarytų neįmanomą galimybę realiai pasinaudoti teise į teisminę gynybą, tektų pripažinti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą. Todėl yra tikslingas ir pateisinamas atitinkamų įgalinimų, skirtų padėti būtiniais atvejais žmonėms realizuoti jų konstitucinių teisių gynybą, suteikimas įstatymu valstybės institucijoms ar jų pareigūnams, bet su sąlyga, kad tai neprieštaraus Konstitucijai“ [3]. Įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti viešojo intereso ribas konkrečiuose santykiuose (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas), todėl įstatymuose, nepažeidžiant Konstitucijos, gali būti nustatyta, kokiais atvejais ir kokia tvarka įgaliotos institucijos ar pareigūnai gali viešąjį interesą ginti teismine tvarka [2]. Naujojo CPK 5 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad įstatymų nustatytais atvejais pareiškimą teismui dėl viešojo intereso gynimo valstybės vardu gali pareikšti prokuroras arba kita įstatymų įgaliota institucija [4]. Lygindami šią naują teisės normą su senojo Civilinio proceso kodekso (toliau – senasis CPK) 5 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtinta atitinkama teisės norma, matome, kad naujasis CPK suteikia platesnes teisių ir interesų gynbos galimybes šioje srityje, nes naujajame CPK minima viešojo intereso sąvoka savo apimtimi yra platesnė, nei senajame CPK vartojama sąvoka „valstybės ir kitų asmenų teisės bei įstatymo saugomi interesai“.

Naujajame CPK numatyta nemažai naujovių reglamentuojant dalyvaujančių byloje asmenų procesinę padėtį, t.y. prokuroro, valstybės bei savivaldybių institucijų ir kitų asmenų, pareiškiančių ieškinį viešajam interesui ginti, statusas, įtvirtinama nauja ieškininė viešojo intereso gynbos forma – grupės ieškinys, taip pat, įgyvendinant socialinio civilinio proceso mokyklos idėjas, teisėjui suteikiama daugiau galių daryti įtaką proceso eigai, praplečiamos teisėjo diskrecijos teisės ribos.

Pagal senąjį CPK, asmuo, pareiškęs ieškinį viešajam interesui ginti, nelaikomas ieškovu. Tai lemia tam tikrą tokio asmens procesinės padėties neapibrėžtumą ir sukelia įvairių sunkumų, tokių kaip ieškinio atsisakymas, taikos sutarties sudarymas. Civilinio proceso teisės doktrinoje ieškovu laikomas asmuo, turintis ir materialinį, ir procesinį teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, veikiantis savo vardu vadovaudamasis savo interesais. Motyvuojant tuo, kad prokuroras ir kiti asmenys, pareiškiantys ieškinius dėl valstybės ir kitų asmenų teisių bei įstatymų saugomų interesų gynimo, neturi materialinio teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi, nes jie gina ne savo teises ir interesus, be to, sprendimas neturės įtakos jų materialinėms teisėms ir pareigoms. Šie asmenys senajame CPK nebuvo laikomi ieškovais, nors

jiems buvo suteiktos procesinės teisės ir pareigos, iš esmės atitinkančios ieškovo procesines teises [5].

Naujojo CPK 41 straipsnyje aiškiai įtvirtinamas viešąjį interesą ginančių asmenų procesinis statusas – kai pareiškiamas ieškinys viešajam interesui apginti, ieškovu tokioje byloje yra institucija, pareiškusi ieškinį¹. Naujasis CPK viešąjį interesą ginančius asmenis priskiria prie ieškovų, nors jie nėra ieškovais materialia prasme, t. y. jie neturi materialinio teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi. Čia susiduriame su ypatinga juridinės technikos priemone – teisine fikcija. Teisinės fikcijos – tai toks teisėkūros būdas, kai įtvirtinami tam tikri tik įsivaizduojami, iš tikrųjų nesantys dalykai. Toks teisėkūros būdas pirmiausia skirtas praktiniams poreikiams tenkinti. Teisinės fikcijos apibrėžia iš tikrųjų nesančius dalykus, tačiau laikoma, kad šie dalykai tarytum egzistuoja. Nors teisinės fikcijos neatitinka tiesos, tačiau jos prilyginamos tiesai ir tokia prielaida niekam nekenkia, net priešingai – tokia prielaida yra naudinga teisinės technikos požiūriu [6, p. 308–312]. Teisinės fikcijos buvo žinomos jau Romėnų teisėje, pavyzdžiui, peregrinas (užsienietis) buvo laikomas Romos piliečiu, jeigu jis buvo ieškovas arba atsakovas pagal ieškinį, nustatytą tik tarp Romos piliečių.

Ieškovo statuso suteikimas institucijoms, pareiškusioms ieškinį viešajam interesui ginti, nulėmė ir kitas su tuo susijusias naujoves. Naujojo CPK 50 straipsnis nustato, kad prokuroras, valstybės ir savivaldybių institucijos bei kiti asmenys, pareiškę ieškinį viešajam interesui apginti, turi visas ieškovo procesines teises ir pareigas, išskyrus atvejus, kai kiti įstatymai nustato kitaip. Naujajame CPK neliko nuostatos, kad prokuroro, valstybinio valdymo institucijų, įmonių, įstaigų, organizacijų ar fizinių asmenų, kurie kreipėsi į teismą su pareiškimu, kad būtų apgintos valstybės ar kitų asmenų teisės bei įstatymų saugomi interesai, atsisakymas nuo paduoto pareiškimo neatima iš asmens, kurio teisėms bei įstatymo saugomiems interesams ginti paduotas pareiškimas, teisės reikalauti, kad teismas išnagrinėtų bylą iš esmės.

Pagal naująjį CPK klausimas dėl nurodytų asmenų ieškinio atsisakymo sprendžiamas kitaip, taikant bendrąsias naujojo CPK nuostatas. Naujojo CPK 49 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad jeigu pareikštas ieškinys viešajam interesui apginti yra susijęs su fizinių ar juridinių asmenų teisėmis, šie asmenys jų pačių arba asmens, pareiškusio ieškinį šio straipsnio nustatyta tvarka, prašymu arba teismo iniciatyva įtraukiami dalyvauti procese kaip tretieji asmenys, nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų, arba bendraieškiai. Bylose pagal ieškinius dėl viešojo intereso gynimo šalia prokuroro ir kitų institucijų bei asmenų atsiranda bendraieškiai ir tretieji asmenys, nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų, todėl galimybė atsisakyti pareikšto ieškinio tampa gerokai sunkiau įgyvendinama, taip apsaugant ginamų asmenų interesus. Galima išskirti du atvejus. Pirma, jeigu byloje dalyvauja bendraieškiai, pagal naująjį CPK, teismui priimant ieškinio atsisakymą, būtina turėti visų bendraieškių sutikimą (naujojo CPK 44 str. 3 d.). Antra, net ir tada, kai byloje pagal ieškinį viešajam interesui ginti šalia institucijos, pareiškusios šį ieškinį, dalyvaus tik tretieji asmenys, nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų (tokiu atveju nereikia turėti jų sutikimo ieškiniui atsisakyti (naujojo CPK 47 str. 2 d.)), tai nereikš besąlyginio ieškinio atsisakymo priėmimo. Naujojo CPK 42 straipsnio 2 dalis įpareigoja teismą nepriimti ieškovo ieškinio atsisakymo, jeigu šis veiksmas prieštarauja imperatyvioms įstatymų nuostatomis ar viešajam interesui. Galima teigti, kad ieškinio, pareikšto ginti viešąjį interesą, atsisakymas ir yra tas veiksmas, kuris prieštarauja viešajam interesui. Atitinkamai spręstini ir taikos sutarties tvirtinimo klausimai.

Kitos viešojo intereso apsaugos naujovės susijusios su didesniu teisėjo aktyvumu civiliniame procese. Didesnį teisėjo aktyvumą naujajame CPK nulėmė socialinio civilinio proceso mokyklos idėjų įgyvendinimo kodekso nuostatose. Ypač tai pastebima, kai kalbama apie teismo pareigą rūpintis sąžiningu, greitu, tinkamu civilinės bylos išnagrinėjimu, platesnes teismo posėdžio pirmininko teises, laikinųjų apsaugos priemonių taikymą teismo iniciatyva, ieškinio ribų peržengimą teismo iniciatyva bei teismo iniciatyvą įrodinėjimo procese šeimos ir

---

¹ Naujojo CPK 41 straipsnyje pavartotą sąvoką „institucija“ reikėtų aiškinti sistemiskai, atsižvelgiant į naujojo CPK 49 straipsnį. Tokiu būdu sąvoką „institucija“ turėtų apimti prokurorą, valstybės ar savivaldybės instituciją bei kitus asmenis (pvz.: visuomeninės organizacijos, ginančios vartotojų interesus), įstatymų numatytais atvejais pareiškusių ieškinį ginti viešąjį interesą.

darbo bylose, ieškinių atsisakymo, ieškinių pripažinimo priėmimą ar taikos sutarties tvirtinimą, apeliacinio ar kasacinio skundo ribų peržengimą. Viešojo intereso apsaugos požiūriu nurodyti atvejai yra išimtys iš dispozityvumo principo, nes nurodytais atvejais teismas neatsiklausia šalių valios, peržengia jų autonomijos ribas. Tokios išimtys yra pateisnamos ir būtinos siekiant suderinti privataus ir viešojo intereso gynimą civiliniame procese, užtikrinti šių interesų pusiausvyrą, nes yra pripažįstama, kad bylinėjimasis nėra vien privatus šalių reikalas.

Valstybės ir savivaldybių institucijų, teikiančių išvadas svarbiais civilinės bylos klausimais, statusas naujajame CPK iš esmės nesikeičia. Tačiau yra išplečiamas subjektų, galinčių pateikti išvadą civilinėje byloje, sąrašas – atsisakoma valstybinio valdymo organų sąvokos (senojo CPK 55 str. 2 d.) ir nustatoma, kad valstybės ir savivaldybių institucijos įstatymų numatytais atvejais gali būti teismo įtraukiamos kaip proceso dalyviai arba įstoti į procesą savo iniciatyva, kad duotų išvadą byloje, siekdami įvykdyti jiems pavestas pareigas, jeigu tai susiję su viešojo intereso gynimu (naujojo CPK 49 str. 2 d.). Sąlyga „jeigu tai yra susiję su viešojo intereso gynimu“ pakeitė senajame CPK nustatytą siauresnę sąlygą „kad gintų asmenų teises ir valstybės interesus“. Naujojo CPK 50 straipsnio 2 dalyje iš senojo CPK 56 straipsnio 3 dalies paliktos tik tos aptariamų institucijų teisės, kurios reikalingos jų kompetencijai realizuoti – susipažinti su bylos medžiaga, duoti paaiškinimus, teikti įrodymus, dalyvauti įrodymų tyrime, pateikti prašymus, bet neliko jų teisės pareikšti nušalinimus. Naujajame CPK išliko nuostata dėl galimybės teismui pripažinti nurodytų institucijų dalyvavimą procese būtinu.

Naujajame CPK nustatytos kitokios sąlygos viešojo intereso apsaugai skirtam ieškiniumi pareikšti. Pirmą, naujajame CPK valstybės ir kitų asmenų teisių ir įstatymo saugomų interesų gynimas pakeistas į plačiau suprantamą viešojo intereso gynimą. Antra, kitaip yra apibrėžtos institucijos ir asmenys, galintys pareikšti ieškinius viešajam interesui ginti. Aptariamas tokių subjektų ratas iš esmės yra atviras, todėl tokiu būdu atsižvelgiama į galimybes ateityje materialinėje teisėje numatyti įvairius subjektus, turinčius teisę ar pareigą pareikšti ieškinius viešiesiems interesams ginti.

Viena iš svarbesnių naujovių, susijusių su viešųjų interesų apsauga naujajame CPK, yra 49 straipsnio 5 dalyje numatyta galimybė pareikšti grupės ieškinį. Grupės ieškinių institutas atsirado Didžiojoje Britanijoje – *representative action*, vėliau perimtas JAV teisės kaip *class action*, kurį reguliuoja teisės normos, įtvirtintos Federalinių civilinio proceso taisyklių 23 taisyklėje, bei gausūs teisminiai precedentai [7]. Bendrosios teisės sistemos šalyse (JAV, Didžiojoje Britanijoje, Australijoje, Naujojoje Zelandijoje ir kitose) grupės ieškinių institutas suprantamas plačiausiai – tai privatūs grupės ieškiniai, pirmiausia skirti turciniams gausios asmenų grupės narių interesams tenkinti. Grupės ieškinių institutas suteikia vienam ar keliems didelės asmenų grupės nariams negavus specialių visos grupės narių įgaliojimų ginti šios grupės interesus, kada civilinės bylos iškėlimo metu nėra žinoma personalinė šios grupės sudėtis. Pastebėtina, kad net ir šį grupės ieškinių modelį pasirinkusių valstybių teisės doktrinoje pripažįstama, kad privataus grupės ieškinių atveju vienu metu apginamas tiek viešasis teisinis interesas (užkertamas kelias neteisėtiems atsakovo veiksams), tiek privatus teisinis interesas (grupės narių naudai išieškomi jų patirti nuostoliai).

Lietuvoje apie grupės ieškinį užsiminta tik naujajame CPK ir tai tik vienu sakiniu: „Viešajam interesui apginti gali būti pareiškiamas grupės ieškinys“ (naujojo CPK 49 str. 5 d.). Be abejo, tik tokia vienintelė norma apie grupės ieškinį jo procesinio realizavimo mechanizmą palieka neaiškų ir problemišką. Pasitelkus sisteminį teisės aiškinimo metodą galima teigti, kad grupės ieškinys gali būti pareikštas:

- 1) tik įstatymų numatytais atvejais,
- 2) tik įstatymų nustatytų asmenų ir
- 3) tik viešajam interesui ginti.

Tačiau jau dabar galima pastebėti grupės ieškinių reglamentavimo nepakankamumą, nes jokiame teisės akte nenurodyti kriterijai, pagal kuriuos būtų galima atskirti, kada galima pareikšti grupės ieškinį (naujojo CPK 49 str. 5 d.), o kada tik paprastą ieškinį viešajam interesui apginti (naujojo CPK 49 str. 1 d.). Be to, net ir pareikškus grupės ieškinį, neaiškios tokio

veiksmo procesinės pasekmės ir reikšmė, nes įstatymuose nenustatytos jokios specialiosios normos, išimtis, susijusios su grupės ieškinio priėmimo ir nagrinėjimo klausimais. Galima padaryti išvadą, kad tokiu atveju taikytinos bendrosios naujojo CPK nuostatos, tačiau šiuo atveju ir vėl kyla klausimas dėl paprasto ieškinio viešajam interesui apginti ir grupės ieškinio viešajam interesui apginti atskyrimo. Svarstyтина galimybė priimti atskirą įstatymą dėl grupės ieškinio, kuriame galėtų būti aptarti subjektai, turintys teisę pareikšti grupės ieškinius, grupės ieškinių pareiškimo sąlygos ir nagrinėjimo ypatumai, išimtis iš bendrųjų naujojo CPK nuostatų.

Vienintelis bendrosios teisės sistemos šalyse egzistuojančio grupės ieškinio pavyzdys Lietuvoje galėtų būti bankroto bylų procesas. Šie panašumai pasireiškia tuo, kad:

- 1) pareiškimą dėl bankroto bylos iškėlimo, esant tam tikroms įmonių bankroto įstatyme nustatytoms sąlygoms, gali pareikšti bet kuris kreditorius, neatsižvelgiant į kreditorių skaičių, kad ir koks didelis jis bebūtų, todėl besikreipiantis į teismą kreditorius apgina ne tik savo privatų interesą, bet ir kitų kreditorių teises ir turtinius interesus;
- 2) bankroto bylos iškėlimo momentu dar nėra žinomas visų kreditorių sąrašas;
- 3) visų kreditorių sąrašas nustatinėjamas ir tvirtinamas iškėlus bankroto bylą teisme.

Tačiau net ir esant akivaizdiems panašumams tarp grupės ieškinių ir bankroto bylų, aiškinant grupės ieškinio įgyvendinimo galimybes Lietuvoje, negalima remtis analogiškomis įmonių bankroto įstatymo nuostatomis, nes Civilinio proceso kodekso atžvilgiu įmonių bankroto įstatymas yra specialusis, o pagal analogiją negali būti taikomos specialiosios, t. y. bendrųjų taisyklių išimtis numatančios, teisės normos (naujojo CPK 3 str. 5 d.).

Šiuo atveju yra naudinga užsienio valstybių, ypač kontinentinės teisės sistemos šalių, patirtis, pavyzdžiui, Vokietijos, kurioje žinomas tam tikras grupės ieškinio variantas – asociacijų ieškiniai (*Verbandsklagen*). Vokietijoje nuo 1998 m. vyko diskusijos dėl 1998 m. gegužės 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos Nr. 98/27/EB „Dėl teismo draudimų saugant vartotojų interesus“ nuostatų perkėlimo į nacionalinę teisę. Vokietijos teisingumo ministerijos įpareigojimu Makso Planko Tarptautinės privatinės teisės institutas 1999 metais atliko studijas dėl užsienio valstybėse esančių daugelio asmenų tapačių interesų apsaugos formų civiliniame procese. Remiantis šios studijos išvadomis Vokietijos civilinio proceso kodeksas nebuvo keičiamas, o 2001 m. lapkričio 26 d. buvo priimtas naujas įstatymas dėl ieškinių, uždraudžiančių vartotojų teisių ir kitus pažeidimus (*Unterlassungsklagengesetz*) [8].

Grupės ieškinio instituto atsiradimas Lietuvoje pirmiausia siejamas su nacionalinės teisės derinimu su 1998 m. gegužės 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos Nr. 98/27/EB „Dėl teismo draudimų saugant vartotojų interesus“ nuostatomis [9]. Šios direktyvos veikimo sfera apima ir kitas vartotojų interesų apsaugos taisykles nustatančias tokias direktyvas: 1984 m. rugsėjo 10 d. tarybos direktyva 84/450/EEB, susijusi su valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų dėl klaidinančios reklamos derinimu; 1985 m. gruodžio 20 d. Tarybos direktyva 85/577/EEB, apsauganti vartotoją dėl ne verslo patalpose sudarytų sutarčių; 1986 m. gruodžio 22 d. Tarybos direktyva 87/102/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų dėl vartojimo kreditų derinimo (su pakeitimais, padarytais Direktyva 98/7/EB); 1989 m. spalio 3 d. Tarybos direktyva 89/552/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatų dėl televizijos programų perdavimo veiklos vykdymo derinimo: 10–21 straipsniai (su pakeitimais, padarytais Direktyva 97/36/EB); 1990 m. birželio 13 d. Tarybos direktyva 90/28/EEB dėl suorganizuotų kelionių, atostogų ir ekskursijų; 1992 m. kovo 31 d. Tarybos direktyva 92/28/EEB dėl žmonėms skirtų medicinos produktų reklamos; 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyva 93/13/EEB dėl vartotojų sutarčių nesąžiningų sąlygų; 1994 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/47/EB dėl pirkėjų apsaugos dėl tam tikrų sutarčių aspektų, susijusių su teisės pakaitomis naudotis nekilnojamuoju turtu įsigijimu; 1997 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB dėl vartotojų teisių apsaugos nuotolinės prekybos sutarčių atžvilgiu; 2000 m. birželio 8 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/31/EB dėl elektroninės komercijos.

Minėtos 1998 m. gegužės 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos Nr. 98/27/EB „Dėl teismo draudimų saugant vartotojų interesus“ 1 straipsnyje nurodoma, kad jos paskirtis – suderinti valstybių narių įstatymus ir kitus teisės aktus, susijusius su ieškiniais dėl

uždraudimo atsakovui atlikti tam tikrus veiksmus, kurių paskirtis apginti kolektyvinius vartotojų interesus, siekiant užtikrinti sklandų rinkos veikimą. Direktyvoje kolektyviniai interesai aiškinami kaip interesai, nesudarantys pažeistų individualių asmenų interesų visumos. Pagal direktyvos 2 ir 3 straipsnį kompetentingi subjektai iškelti ieškinius dėl uždraudimo atsakovui atlikti tam tikrus veiksmus yra viena ar daugiau savarankiškų visuomeninių institucijų ir (arba) organizacijos, kurių paskirtis ginti kolektyvinius vartotojų interesus. Kompetentingų subjektų prašomos valstybės narės turi pranešti Komisijai, kad šie subjektai yra kompetentingi pareikšti ieškinį dėl uždraudimo atsakovui atlikti tam tikrus veiksmus. Valstybės narės turi pranešti Komisijai šių kompetentingų subjektų pavadinimus ir paskirtį. Komisija sudaro šių subjektų sąrašą, kuris yra skelbiamas Europos Sąjungos Oficialiajame leidinyje. Pagal direktyvos 2 straipsnį valstybės narės turi paskirti teismus arba administracines institucijas, kompetingas priimti sprendimus bylose, kurių nagrinėjimą pradėjo anksčiau minėtos kompetingos institucijos, kad priimtų teismo nutartį su visu būtinu tikslingumu, prireikus naudojant supaprastintą procedūrą, reikalaujančią nutraukti pažeidimus arba juos uždraudžiančią. Ši direktyva nedraudžia valstybėms narėms priimti nuostatų, kurios suteiktų kompetentingiems subjektams arba kuriam nors kitam suinteresuotam asmeniui didesnes galias iškelti bylą nacionaliniu lygiu.

Lietuvoje šios direktyvos nuostatos pirmiausia buvo perkeltos į Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymą ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 6.188 straipsnį [10]. Minėtame CK straipsnyje nurodyta, kad vartotojas turi teisę teismo tvarka reikalauti pripažinti negaliojančiomis sąžiningumo kriterijams prieštaraujančias vartojimo sutarties sąlygas, taip pat turi teisę dėl šio pažeidimo kreiptis ir į vartotojų teises ginančias institucijas, jeigu jo interesai pažeidžiami dėl nesąžiningų sutarčių sąlygų taikymo. Vartotojų teises ginančios institucijos turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kontroliuoti sutarčių standartines sąlygas ir ginčyti teisme vartojimo sutarčių nesąžiningas sąlygas. Vartotojų teisių gynimo įstatymo 3 straipsnyje įtvirtinta vartotojo teisė kreiptis dėl pažeistų teisių gynimo ne tik į valstybės, savivaldybių institucijas ir įstaigas arba į teismą, bet ir į visuomenines vartotojų teisių gynimo organizacijas. Atkreiptinas dėmesys, kad nei CK, nei senasis ar naujasis CPK, nei Vartotojų teisių gynimo įstatymas nenustato privalomos ikiteisminės vartotojų teisių ir interesų gynimo tvarkos. Lietuvos Respublikos įstatymai palieka vartotojui alternatyvą, todėl vartotojas, kurio teisės ir interesai pažeidžiami, gali iš karto kreiptis į teismą, nors Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos Nr. 98/27/EB „Dėl teismo draudimų saugant vartotojų interesus“ 5 straipsnis numato galimybę valstybėms narėms priimti nuostatas dėl privalomos išankstinės konsultacijos prieš kreipiantis į teismą. Daugiausia įgaliojimų pagal Vartotojų teisių gynimo įstatymą ginti vartotojų interesus kreipiantis į teismą su ieškiniu turi Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos. Ši institucija įstatyme numatytais atvejais įgaliota kreiptis į teismą dėl įvairių su vartotoju sudarytų sutarčių nutraukimo, atskirų sutarties sąlygų pripažinimo negaliojančiomis ar jų pakeitimo ir pardavėjui ar paslaugų teikėjui sumokėtų pinigų gražinimo bei nuostolių atlyginimo vartotojui. Visuomeninės vartotojų organizacijos taip pat turi teisę ginti vartotojų teises, jų ekonominius ir socialinius interesus valstybės ir savivaldybių institucijose bei įstaigose ir vartotojo prašymu ar savo iniciatyva reikšti ieškinius teisme. Vartotojų teisių gynimo įstatyme tiesiogiai nekalbama apie viešąjį interesą, tačiau, kaip pažymėta 2001 m. balandžio 18 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartyje, „vartotojų gynimas yra prioritetinga valstybės ekonominės ir socialinės politikos dalis, kurios pagrindas yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis, numatanti, kad valstybė gina vartotojo interesus“ [11].

Naujojo CPK 42 straipsnis nustato, kad teismas apie pradėtą bylą pagal ieškinį viešajam interesui apginti praneša asmenims, su kurių teisėmis yra susijęs pareikštas ieškiny. Problemų šiuo atveju neturėtų kilti, jeigu pareiškianti ieškinį institucija turės duomenis apie visus asmenis, į kurių interesus atsižvelgdama kreipiasi į teismą, ir tų asmenų skaičius nebus labai didelis. Tačiau bendraieškiais gali būti ir keli šimtai ar tūkstančiai vartotojų, kurių interesus pažeidžia, pavyzdžiui, nesąžiningos vartojimo sutarčių sąlygos. Be to, kreipimosi į teismą momentu gali būti nežinomi visi asmenys, kurių interesai ir teisės yra pažeisti. Ši problema

spręstina pagal naujojo CPK 130 straipsnį „Procesinių dokumentų įteikimas viešo paskelbimo būdu“ – įteikiant pranešimą apie bylą viešojo paskelbimo spaudoje būdu (CPK 130 str. 1 d.). Tokiame pranešime rekomenduotina nurodyti ne tik įstatymo nustatytą informaciją apie iškeltą civilinę bylą (teismas, procesinio dokumento pobūdis, adresatas, teismo posėdžio data), bet nurodyti ir apie suinteresuotų asmenų galimybę įstoti į prasidėjusį procesą. Tai iš esmės vienintelė galimybė ekonomiškai ir greitai užtikrinti CPK 49 straipsnio 3 dalyje numatytų asmenų teisių įgyvendinimą. Šioje dalyje nurodyta, kad asmenys, jų pačių, asmenys, pareiškusio ieškinį šio straipsnio nustatyta tvarka, prašymu arba teismo iniciatyva gali būti įtraukti dalyvauti procese kaip tretieji asmenys, nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų, arba bendraieškiai. Šiuo atveju teismo iniciatyva įtraukiant į pradėtą bylą bendraieškius aiškintina kaip dispozityvumo principo išimtis, nes pradėta byla susijusi su viešojo intereso gynimu. Tačiau naujajame CPK pasigendama nuostatos dėl bendraieškių galimybės išstoti iš proceso ir pradėti savarankišką bylą. Ši galimybė užsienio valstybių teisėje dar žinoma kaip optacijos teisė, ieškovui suteikianti galimybę laisviau disponuoti savo procesinėmis teisėmis [7].

Naujajame CPK taip pat nenurodyti kriterijai, pagal kuriuos būtų galima spręsti, kada asmenys, kurių interesai ginami viešojo intereso apsaugos ieškiniiais turėtų dalyvauti kaip tretieji asmenys, nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų, o kuomet – kaip bendraieškiai. Rekomenduotina trečiuosius asmenis į bylos nagrinėjimą įtraukti tokiu atveju, kai pareiškiamas neturtinis viešojo intereso apsaugos ieškinys, nes tokiu atveju, pavyzdžiui, siekiama pripažinti atsakovo veiksmus neteisėtais, uždrausti jam atlikti tam tikrus veiksmus arba įpareigoti atsakovą atlikti tam tikrus veiksmus. Paprastai tokiose bylose bendraieškių dalyvavimas būtų bereikalingas proceso apsunkinimas, nes realios naudos iš tokios bylos jie neturėtų. Teismo sprendime pagal neturtinį viešojo intereso apsaugos ieškinį trečiųjų asmenų atžvilgiu nustatyti juridiniai faktai turės prejudicinę galią kitose bylose, kurias ateityje jie galės savarankiškai iškelti.

Išvados

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pripažinęs, kad „viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena iš svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų“, o asmenys ir visuomenės interesų derinimo problemą yra iškėlę į konstitucinių principų lygmenį. Analogiškos idėjos gyvuoja ir Europos žmogaus teisių teismo praktikoje, čia taip pat galime pastebėti aiškiai išreikštą siekį išlaikyti pusiausvyrą tarp asmens teisės ir viešojo intereso. Šioms pažangioms teisinėms idėjoms įgyvendinti yra pasitelktas ir naujasis Civilinio proceso kodeksas, atspindintis geriausias socialinio civilinio proceso mokyklos idėjas.

Naujojo CPK nuostatos suteikia platesnes galimybes viešojo intereso apsaugai, nes valstybės interesų sąvoka išplėsta iki viešojo intereso sąvokos, tiksliai apibrėžtas prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijų bei kitų asmenų, pareiškiančių ieškinį viešajam interesui ginti, statusas, laikant juos ieškovais, aiškiai apibrėžtos ieškinio viešajam interesui apginti pareiškimo tvarka ir sąlygos.

Socialinio civilinio proceso modelio realizavimas naujojo CPK nuostatose, susijusiose su viešojo intereso apsauga, lėmė didesnę teisėjo procesinį aktyvumą, kuris pasireiškia išimtimis iš dispozityvumo principo, nes tokios išimtys yra pateisinamos ir būtinos siekiant suderinti privataus ir viešojo intereso gynimą civiliniame procese, užtikrinti šių interesų pusiausvyrą, nes yra pripažįstama, kad bylinėjimasis nėra vien privatus šalių reikalas.

Naujajame CPK įtvirtintas visiškai naujas Lietuvos teisei sistemai teisės institutas – grupės ieškinys, kuris ateityje turėtų sukelti didelį susidomėjimą. Nors kontinentinės Europos šalyse vis dar netyla diskusijos dėl grupės ieškinio panaudojimo galimybių, sprendimas Lietuvoje įteisinti grupės ieškinį neabejotinai rodo pažangų naujojo CPK pobūdį. Grupės ieškinio institutas gali tapti gera parama užtikrinant viešojo intereso teisminės gynybos prienamumą ir efektyvumą civiliniame procese, tačiau praktikoje gali iškilti sunkumų, nes nauja-

sis CPK nereglamentuoja grupės ieškinio pareiškimo ir nagrinėjimo ypatybių. Šiuo atžvilgiu būtų naudinga užsienio valstybių, ypač kontinentinės teisės sistemos šalių, patirtis šioje srityje.

LITERATŪRA

1. **Brian B.** Teisingumo teorijos. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
2. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
3. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 55 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 15 straipsnio 2 bei 3 dalių ir 32 straipsnio 2 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
4. **Civilinio** proceso kodeksas, patvirtintas Lietuvos Respublikos 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX–743 // Žinios. 2002. Nr. 36–1340.
5. **Civilinio** proceso kodeksas, patvirtintas 1964 m. liepos 7 d. įstatymu.
6. **Теория** государства и права. Курс лекций / Под ред. А. В. Малько и Н. И. Матузова. 1997.
7. **Federal** Rules of Civil Procedure. <http://www.law.cornell.edu/rules/frcp/overview.htm>
8. **Gesetz** über Unterlassungsklagen bei Verbraucherrechts- und anderen Verstößen. Vom 26. November 2001 (BGBl. I S. 3138, 3173).
9. **Directive** 98/27/EC of the European Parliament and of the Council of 19 May 1998 on injunctions for the protection of consumers' interest.
10. **Lietuvos Respublikos** vartotojų teisių gynimo įstatymas // Žinios. 2000. Nr. 85–2581.
11. **LAT** CBS teisėjų kolegijos 2001 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. I. A. Valionienė v. SP UAB „Karlinskių būstas“, Nr. 3K–3–475/2001.

Protection of the Public Interest in the New Code of Civil Procedure of Lithuania

Egidijus Krivka

Law University of Lithuania

SUMMARY

The modern doctrine of law aspires to harmonious interaction between an individual and a society, and it pays more attention to the public interests. Public interests in Lithuania are protected by the enactment, traditionally concerned to be acts of private law, such as the Civil Code. Therefore, the necessity to protect public interests, i.e. the interests of community and state, collective rights and interests of very large groups of persons, by means of the judicial protection, is absolutely clear.

The individual liberal model of civil procedure has been criticised for a long time, because it was mainly used for the protection of private interests of separate individuals. Therefore, the model of social civil procedure has been selected as a basis of the new code of civil procedure of Lithuania in order to ensure the balance between private and public interests.

This article deals with the comparison of the regulations of protection of the public interest in the past and present Code of civil procedure: the participation of the public prosecutor, public institutions, institutions of local governing and other persons in civil procedure with the purpose of protection of public interests. It is made an overview about the new forms of public interest actions – individual and group (class) actions for the protection of public interests.

